

از دولت کودتا تا فوت آیت الله

✽ حسین کاوشی

آیت الله کاشانی و دولت کودتا

امید آیت الله کاشانی با پیروزی کودتاچیان در ابتدا به یأس مبدل شد و تصمیم گرفت از ایران به خارج از کشور، مسافرت نماید. چند روز بعد از کودتا شایعه شد که آیت الله کاشانی قصد مسافرت به خارج دارد. نادعلی کریمی، یکی از نزدیکان ایشان اعلام نمود که آیت الله از قبل، قصد مسافرت خارج داشته‌اند یا در گوشه‌ای از شهرستان‌ها، دور از مبارزات سیاسی استراحت نمایند. (۱) ظاهراً مسافرت خارج مهیا نشد و آیت الله مدتی به اطراف تهران مسافرت نمود و سپس برای اول محرم ۲۱ شهریور وارد تهران شد و در خانه خود، مجلس روضه‌خوانی برگزار کرد. (۲) آیت الله کاشانی تا مدت‌ها به برقراری جلسات روضه‌خوانی و جلسات فاتحه و گهگاهی مصاحبه با روزنامه‌های خارجی و تذکر به دولت، مانند تدریس شرعیات و یا نفرستادن معلم‌های جوان بر سر کلاس دختران بسنده می‌کرد. شاه نیز پس از کودتا سعی کرد آیت الله را با خود درگیر نکند، لذا سرلشکر باتمانقلیچ، رئیس ستاد ارتش را فرستاد تا اگر خواسته‌ای دارد اجابت کند. باتمانقلیچ به حضور آیت الله رسید و گفت: چه خدمتی از من و ارتش می‌تواند موجب رضایت شما را فراهم آورد؟ آیت الله با تمسخر گفت: «بیت المقدس را آزاد کنید... اگر نمی‌توانید لااقل عتبات عالیات را برای شیعیان آزاد کنید... اگر نمی‌توانید چطور است بروید با دست خودتان محل تجمع فرقه بهائیت را خراب کنید!» (۳) باتمانقلیچ که از برخورد آیت الله سخت مات شده بود، بدون خداحافظی محل را ترک کرد. (۴)

زاهدی نیز سعی کرد احترام آیت الله را حفظ نماید. سه روز پس از کودتا از آیت الله وقت خواست و به دیدار وی شتافت، آیت الله وارد میدان مبارزه با وی شد و روزگار سخت و تلخ‌تر کاشانی آغاز شد. روابط تحمل‌آمیز آیت الله کاشانی با زاهدی چندان دوام نیاورد و آیت الله وارد میدان مبارزه با وی شد.

اعتراض به تعطیلی مجلس هفدهم

درگیری آیت الله کاشانی با زاهدی از تعطیلی مجلس آغاز شد. با این که زاهدی فرماندوم انحلال مجلس هفدهم را خلاف قانون اساسی می‌دانست بعد از به قدرت رسیدن حاضر به تجدید مجلس هفدهم نشد. آیت الله که در زمان انحلال مجلس هفدهم با مصدق به مخالفت پرداخته بود و اعلامیه‌های درباره علل مخالفت خود و تحریم فرماندوم صادر کرده بود، (۵) زمانی که زاهدی به وعده خود عمل نکرد، به مخالفت با او برخاست. مجلس هفدهم گرچه دارای تعدادی از نمایندگان درباری و سلطنت‌طلب بود اما دو سوم آن با نهضت ملی همراه و همسو بودند و تجدید این مجلس می‌توانست مانع بسیاری از تصمیمات نادرست شاه و دولت باشد.

مخالفت با تجدید روابط با انگلستان

زمانی که زمزمه تجدید روابط با انگلستان پیش آمد، آیت الله کاشانی به مخالفت برخاست و در اعلامیه‌ای گفت: «قطع رابطه با انگلیس سوابقی داشته و به عللی صورت پذیرفته». (۶) وی برقراری رابطه را در غیاب مجلس، مشروع

ندانست و اعلام کرد: «تجدید آن جز با رأی نمایندگان ملت، عملی خلاف است» (۷). وی شرط دیگر برقراری ارتباط را به رسمیت شناختن مبارزات مردم ایران از طرف دولت انگلیس شمرد و گفت: «دولت انگلستان باید عملاً مبارزات ضد استعماری و حق طلبانه ملت ما را اعتراف نموده و حق حاکمیت و استقلال ما را چنانچه در شأن یک ملت زنده و مستقل و آزاد است برای ملت ایران قائل گردد.» (۸)

مخالفت با انتخابات مجلس هجدهم

اوج تعارض آیت الله کاشانی با زاهدی، بر سر انتخابات دوره هجدهم بود. دولت زاهدی تصمیم داشت تا با انتخابات افراد دلخواه، تصمیمات پشت پرده با بیگانگان، یعنی حل مسأله نفت را عملی نماید. آیت الله کاشانی با انتشار نامه‌ای سرگشاده خطاب به زاهدی، اعلام نمود: «دستگاه دولت مشغول تهیه مقدماتی است که انتخابات دوره هجدهم را به طور فرمایشی و لیستی انجام دهد... اگر دولت بخواهد دخالت کند مواجه با مقاومت شدید مردم غیور تهران خواهد شد.» (۹)

آیت الله زمانی که تذکرات خود را مؤثر ندید، اعلامیه شدیداللحنی صادر کرد و گفت «من تذکرات خودم را در مورد تجدید رابطه با انگلستان و مسأله نفت و ستم‌هایی که به حقوق مردم و سلب آزادی و اختناق مطبوعات از طرف دولت وارد آمده داده‌ام، مع‌الاسف مشاهده می‌شود که هیچ وقت وضعیات مملکت تا این اندازه اسف‌انگیز و دلخراش نبوده و آزادی جز برای عمال انگلیس نیست. مطبوعات و نشریات ملی امکان هیچ گونه اظهار عقیده و بیان حقایق را ندارند... بسیاری از ملیون و آزادیخواهان متدین در زندان ما به سر می‌برند...» (۱۰)

نامه به دبیرکل سازمان ملل

آیت الله کاشانی در بهمن ۱۳۳۲ برای رساندن صدای خود به جهانیان، نامه‌ای به دبیرکل سازمان ملل نوشت و از اختناق شدید و محدود کردن آزادی و سانسور شدید و انتخابات فرمایشی به شدت انتقاد کرد و دولت را متهم کرد که به اعمال ضد انسانی و کشتار مردم آزادیخواه و دانشجویان بی‌گناه دانشگاه و کارگران آبادان و حبس و تبعید مخالفین و ضرب و شتم معترضین مبادرت کرده است. (۱۱)

نامه به شاه

آیت الله نامه‌ای نیز با عنوان اعلیحضرت شاه! به محمدرضا فرستاد و ضمن غیرقانونی بودن اقدامات دولت در مورد نفت و انتخابات شاه را مورد سرزنش قرار داد و اعلام کرد: «مسئولیت این اقداماتی که از طرف دولت صورت گرفت متوجه شخص اعلیحضرت است، زیرا در شرایط فعلی که مجلس وجود ندارد، رئیس دولت، مأمور شخص اعلیحضرت است.» (۱۲) این نامه موجب عصبانیت دربار و دولت شد و سخنگوی دولت برای تحقیر وی از آیت الله کاشانی به نام «سیدکاشی» نام برد. (۱۳)

کنسرسیوم و مواضع آیت‌الله کاشانی

در اواخر مهر ماه ۱۳۳۳ هجری قمری مشاور نفتی آمریکا در رأس هیئتی به ایران آمد تا نحوه شرکت آمریکا را در نفت ایران مورد مطالعه قرار دهد. سرانجام قراردادی در مجلس هجدهم به تاریخ ۱۳۳۳/۷/۲۹ به تصویب رسید که به جای سلطه انگلیس بر نفت ایران، کنسرسیومی متشکل از انگلیس، آمریکا، هلند و فرانسه بر نفت ایران سلطه یافت. در این کنسرسیوم، سهم شرکت نفت انگلیس ۴۰٪ و سهم شرکت‌های نفتی آمریکا نیز ۴۰٪ و شرکت نفت فرانسه ۶٪ و ۱۴٪ باقی هم سهم شرکت نفتی انگلیسی- هلندی رویال داچ شل گردید. (۱۳)

آیت‌الله کاشانی طی بیانیه‌ای «نهایت تأسف و تعجب» خود را اعلام کرد و پس از ذکر مصایبی که از انگلیس متوجه ایران شده است، آمریکا را مورد سرزنش قرار داد. (۱۴)

اتهام به همکاری در قتل رزم‌آرا

آیت‌الله کاشانی در مهر ۱۳۳۴ مخالفت خود را با پیوستن ایران به پیمان بغداد نیز اعلام کرد و چیزی نگذشت که دادگاه نظامی وی را به اتهام همکاری در قتل رزم‌آرا در ۲۷ دی ماه احضار و قرار بازداشت وی را صادر نمود. علمای نجف، آیت‌الله بهبهانی و آیت‌الله بروجردی نسبت به بازداشت ایشان عکس‌العمل نشان دادند و موجب شدند تا از اعدام حتمی نجات یابد و آزاد گردد.

پی نوشت ها:

۱. روزنامه اطلاعات، ۱۳۳۲/۶/۳.
۲. همان، ۱۳۳۲/۶/۲۱.
۳. غلامرضا مصور رحمانی، کهنه سرباز: خاطرات سیاسی و نظامی غلامرضا مصور رحمانی، تهران: رسا، ۱۳۶۶، ص ۳۶۳.
۴. همان.
۵. حسین مکی، کتاب سیاه، ج ۷، ص ۳۷۶-۳۹۶.
۶. مجموعه‌ای از مکتوبات، سخنرانی‌ها و پیام‌های آیت‌الله کاشانی، گردآورنده: محمد دهنوی، تهران: چاپخش، ۱۳۶۲، ج ۴، ص ۹۰.
۷. همان.
۸. همان، ص ۹۱.
۹. همان، ص ۱۰۸.
۱۰. همان، ص ۱۱۳ و ۱۱۲.
۱۱. همان، ص ۱۱۷-۱۱۴.
۱۲. همان، ص ۱۲۲.

۱۳. همان، ص ۱۲۱.

۱۴. جیمز بیل، عقاب و شیر، ترجمه فروزنده برلیان، تهران: نشر فاخته، ۱۳۷۱، ص ۱۶۰-۱۴۸.